

“LAYLI VA MAJNUN” ASARINING QO‘G‘IRCHOQ TEATRIDAGI SAHNA TALQINI (XORAZM VILOYAT QO‘G‘IRCHOQ TEATRI)

Oybek Qulmurodov
O‘zDSMI

Annotatsiya: Ushbu maqola Hayitmat Rasulning “Layli va Majnun” pyesasining Xorazm viloyat qo‘g‘irchoq teatrida Shomurot Yusupov tomonidan sahnalashtirilishini ilmiy-tahliliy jihatdan o‘rganadi. Maqolada spektaklning sahnaviy konsepsiyasi, qo‘g‘irchoq obrazlari, musiqiy va plastik yechimlari, shuningdek, vizual estetikasi batafsil tahlil qilinadi. Layli va Qays (Majnun) obrazlari orqali ishq falsafasi, inson ruhiyatining nozik kechinmalari va ma’naviy poklanish teatr vositalari orqali ifodalanishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, qo‘g‘irchoq rassomi Mo‘tabar Ro‘zmetova, bastakor Mixail Tiora va xoreograf Olga Ostaninaning ijodiy hissasi spektaklning badiiy yaxlitligini shakllantirishdagi o‘rni ilmiy nuqtai nazardan baholanadi. Maqola zamonaviy o‘zbek qo‘g‘irchoq teatrida poetik va falsafiy teatr tamoyillarining amaliy namunasini yoritadi.

Kalit so‘zlar: Layli va Majnun, qo‘g‘irchoq teatr, sahnalashuv, qo‘g‘irchoq obrazlari, sahna plastika, musiqiy kompozitsiya, ishq falsafasi, zamonaviy o‘zbek teatr

STAGE INTERPRETATION OF “LAYLI AND MAJNUN” IN THE PUPPET THEATRE (KHORESM REGIONAL PUPPET THEATRE)

Oybek Kulmurodov
UzSIAC

Abstract: This article scientifically and analytically studies the staging of Hayitmat Rasul’s play “Layli and Majnun” by Shomurot Yusupov in the Khorezm Regional Puppet Theater. The article analyzes in detail the stage concept, puppet images, musical and plastic solutions, as well as visual aesthetics of the performance. The images of Layli and Qais (Majnun) are used to express the philosophy of love, the subtle feelings of the human psyche, and spiritual purification through theatrical means. Also, the creative contribution of puppet artist Mutabar Rozmetova, composer Mikhail Tiora and choreographer Olga Ostanina in the formation of the artistic integrity of the performance is evaluated from a scientific point of view. The article highlights a practical example of the principles of poetic and philosophical theater in modern Uzbek puppet theater.

Keywords: Layla and Majnun, puppet theater, staging, puppet images, stage plasticity, musical composition, philosophy of love, modern Uzbek theater

O'zbek mumtoz adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri, Sharq ma'naviy tafakkurining dahosi Alisher Navoiy o'zining "Xamsa" turkumiga kiruvchi "Layli va Majnun" dostoni orqali nafaqat o'zbek adabiyotining, balki butun turkiy badiiy tafakkurining taraqqiyotida beqiyos iz qoldirgan. Mazkur doston o'zida ishq falsafasi, inson ruhiyatining nozik kechinmalari, ma'naviy komillik va ilohiy muhabbat singari mavzularni chuqur falsafiy-badiiy asosda yoritgani bois, asrlar davomida ko'plab ijodkorlar, san'atkorlar va tadqiqotchilar uchun ilhom manbai bo'lib kelmoqda.

"Layli va Majnun" dostonining badiiy qudrati va ramziy-falsafiy qatlamining universalligi uni turli san'at turlarida - teatr, musiqa, kino va opera san'ati shakllarida qayta talqin etish imkonini yaratgan. Har bir davr bu asarga o'z zamon ruhi, badiiy-estetik qarashlari va ijodiy ifoda uslublari nuqtayi nazaridan yangicha yondashgan. Shu jihatdan, doston motivlarining sahnaviy interpretatsiyalari o'zbek teatr san'ati taraqqiyotida mavzuli va estetik izchillikni ta'minlab kelmoqda.

Mazkur mumtoz adabiy manbaga tayanib yaratilgan zamonaviy asarlardan biri - dramaturg Hayitmat Rasul qalamiga mansub "Layli va Majnun" nomli qo'g'irchoq teatri uchun yozilgan pyesasidir. Ushbu sahna asari o'z mohiyatiga ko'ra, mumtoz dostonning g'oyaviy-falsafiy ildizlarini zamonaviy teatr estetikasi, xususan, qo'g'irchoq teatr san'atining badiiy poetik vositalari orqali qayta talqin etish tajribasidir.

Pyesaning sahna talqini o'zbek qo'g'irchoq teatrining yetuk rejissyori, O'zbek Milliy qo'g'irchoq teatri bosh rejissyori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Shomurot Yusupov tomonidan Xorazm viloyat qo'g'irchoq teatrida sahnalashtirgan bo'lib, Hayitmat Rasul dramaturgiyasi va Shomurot Yusupov rejissurasining ijodiy sintezi natijasida zamonaviy teatr hodisasi vujudga kelgan. Ushbu spektaklning sahnaviy yechimi, obrazlar tizimi, musiqiy va plastik uyg'unligi asarni mumtoz adabiyot va zamonaviy teatrning estetik muloqoti namunasi sifatida baholash imkonini beradi.

Mazkur pyesaning o'zbek qo'g'irchoq teatrida sahnalashtirilishi - bu nafaqat klassik manbaning yangi badiiy talqini, balki milliy teatr maktabining ijodiy yangilanish jarayonida muhim bosqich bo'lib, "Layli va Majnun" timsolida o'zbek qo'g'irchoq teatri sahnasida ruhiy-falsafiy teatrning yangi yo'nalishini shakllantirgan deyish mumkin.

Rejissyor Shomurot Yusupov Hayitmat Rasulning "Layli va Majnun" pyesasini sahnalashtirish jarayonida ishq falsafasini qo'g'irchoq teatr estetikasi orqali talqin etish kabi murakkab badiiy yo'lni tanlagan. Bu yondashuv o'z mohiyatiga ko'ra,

mavzuni ramzlar tizimi orqali ochishga, ya'ni tashqi voqealikdan ko'ra ruhiy holatlarni teatr ifodasiga aylantirishga qaratilgan.

Shomurot Yusupov rejissyorlik konsepsiyasida markaziy g'oya - "ishq ilohiylikning in'ikosi" degan tasavvufiy qarash teatr poetikasining bosh yo'nalishiga aylangan. Spektakl dramatik mazmundan ko'ra poetik holat ustuvorligida qurilgan: sahna harakati, yorug'lik, musiqiy kompozitsiya va qo'g'irchoqlar plastikasining uyg'unligi orqali ichki dramatism yuzaga chiqariladi. Bu jihatdan spektakl metaforik teatr tamoyillariga asoslanadi.

Qo'g'irchoq teatrining badiiy tabiatidan kelib chiqib, rejissyor insoniy kechinmalarni ramziy shakllarda ifodalashga erishgan. Masalan, Layli va Majnun sahna qo'g'irchoq shakllari insondan ko'ra ruhiy siluet sifatida ko'rinadi - ularning harakati real emas, balki ruhiy tebranish tarzida tasvirlanadi. Bu orqali rejissyor "ko'rinarli harakat orqali ko'rinmas hisni ifodalash" tamoyilini amalga oshirgan.

Yorug'lik spektaklning umumiy badiiy tuzilmasida alohida semantik yuklama kasb etadi: nur va soya kontrasti Layli va Majnun orasidagi ruhiy masofani, muhabbat va ayriliqning ziddiyatini ramziy tarzda aks ettiradi. Yorug'likning iliq va sovuq ranglarda almashuvi - muhabbatning ruhiy metamorfozasini ifodalaydi.

Rejissor sahnaviy harakatni ritmik plastika asosida tashkil etgan. Har bir sahna - alohida vizual poema bo'lib, unda harakat, qo'g'irchoq, nurni boshqarish va musiqiy ritm bir butun semantik tizimni hosil qiladi. Ayniqsa, Layli va Majnun uchrashuv sahnasida qo'g'irchoqlar harakati sokinlik va sukunat orqali dramatism yaratish prinsipi asosida qurilgan - bu esa spektaklning liriko-falsafiy ohangini mustahkamlaydi.

Shomurot Yusupovning rejissorlik yechimi sahna shakli va mazmunining estetik muvozanatini ta'minlagani bilan ahamiyatlidir. U qo'g'irchoq teatrining an'anaviy ifoda doirasini kengaytirib, uni falsafiy teatr darajasiga olib chiqqan. Shu ma'noda, "Layli va Majnun" spektakli o'zbek qo'g'irchoq teatrida poetik teatr estetikasining yangi bosqichini boshlab bergan asar sifatida baholanadi.

Spektaklning badiiy-estetik yaxlitligini ta'minlashda qo'g'irchoq rassomi Mo'tabar Ro'zmetovning ijodiy yechimi alohida o'rin tutadi. U tomonidan yaratilgan Layli va Qays qo'g'irchoq obrazlari nafaqat texnik mahorat, balki chuqur psixologik va ramziy ifoda vositalari orqali yondashilganligi bilan ajralib turadi.

Rassom Mo'tabar Ro'zmetova qo'g'irchoq teatrining vizual dramaturgiyasini chuqur his qilgan holda, har bir obrazni tasviriy kompozitsiya, rang psixologiyasi va faktura orqali ruhiy ma'noga ega shaklga aylantirgan. Qo'g'irchoqlarining plastik yechimi - inson qiyofasini to'liq takrorlamasdan, balki ruhiy holatni obraz shakliga ko'chirish tamoyiliga asoslangan. Shu orqali rassom tomoshabinda hissiy idrokni uyg'otuvchi simvolik antropomorf shakl yaratgan.

Layli obrazi uchun ishlatilgan yorqin, ammo yumshoq rang ohanglari (oq, moviy, binafsha) uning ruhiy poklik va ilohiy sevgi ramzi sifatida namoyon bo'lishini ta'minlaydi. Ust kiyimlarning matosi va bezak elementlari sahna yorug'ligida yorqinlikdan ko'ra nur singdiruvchi xususiyatga ega bo'lib, Laylining obrazini yorug'lik metaforasi sifatida idrok ettiradi.

Qays obrazi esa jizg'anak ranglar, sarg'ish-jigarrang tuslar orqali berilgan bo'lib, u ishq yo'lida ezilgan, ruhiy azob-uqubatlar girdobidagi insonni ramziy jihatdan ifodalaydi. Qo'g'irchoqning shakli biroz cho'zilgan, harakat nuqtalari noaniq ko'rinishda ishlangan - bu ruhiy notinchlik va ichki parokandalikni estetik vositalar bilan aks ettiradi.

Rassomning badiiy niyatida formaning minimalizmi va mavhumlik yetakchi o'rinni egallaydi. Qo'g'irchoqlar tafsilotdan xoli bo'lishiga qaramay, ularning siluetidagi har bir egri chiziq, harakat nuqtasi va rang o'tishlari tomoshabinga psixologik ta'sir ko'rsatadi. Bu esa Ro'zmetovanning qo'g'irchoq rassomligi sohasida ifoda orqali his uyg'otish (emotsional ekspressivlik) tamoyilini mukammal qo'llaganini ko'rsatadi.

Shuningdek, rassom sahna muhitini yaratishda makon dramaturgiyasi tamoyillarini inobatga olgan. Qo'g'irchoqlar o'z mavjudligi bilan faqat voqealar ichida emas, balki ramziy sahna fazosida yashaydi. Ularning harakati, yorug'lik bilan munosabati va rang ohanglarining o'zgarishi orqali rassom sahnadagi metaforik harakatni qo'llab-quvvatlaydi.

Mo'tabar Ro'zmetova ijodiy yechimi natijasida yaratilgan qo'g'irchoq obrazlari tasviriy san'at va teatr harakati sintezida namoyon bo'ladi. U o'z ishida qo'g'irchoqni oddiy teatr vositasidan falsafiy obrazga aylantirib, "Layli va Majnun" spektaklida tasviriy estetikani sahna dramaturgiyasi bilan uyg'unlashtirishga erishgan. Shu ma'noda, Ro'zmetovanning badiiy yechimi spektaklning umumiy konsepsiyasini to'ldiruvchi, balki uni vizual-falsafiy darajaga ko'targan muhim komponent hisoblanadi.

Spektaklning badiiy yaxlitligini ta'minlovchi asosiy unsurlardan biri - bastakor Mixail Tiora tomonidan yaratilgan milliy ruhdagi sinfonik musiqadir. Ushbu musiqiy kompozitsiya sahna harakati bilan uzviy bog'liq bo'lib, u asarning dramatik ritmi, psixologik kuchlanish dinamikasi va ruhiy kechinmalar oqimini belgilovchi markaziy badiiy omil sifatida xizmat qiladi.

Bastakor asarda milliy lad tizimi (maqom ohanglari, an'anaviy ritmik tuzilmalar) bilan zamonaviy simfonik orkestr fakturasini uyg'unlashtirgan. Shu orqali Tiora musiqiy polifoniya vositasida sahna voqealarini ikki qatlamda - tashqi va ichki dramatismda ifodalagan. Musiqa bu spektaklda faqat fon emas, balki semantik yuklamaga ega badiiy obraz sifatida ishlaydi. Uning yordamida tomoshabinga so'zsiz

tarzda ishqning ruhiy bosqichlari - hayrat, iztirob, sadoqat va ruhiy poklanish hissi yetkaziladi.

Musiqaning tembrli palitrasi ham tahlilga arzigulik: torli cholg'ular orqali ifodalangan lirizm Layli va Majnun ruhiyatidagi yumshoqlikni, zarbli asboblarning ritmik urg'ulari esa voqealardagi ichki to'liqlanish va irodaviy keskinlikni aks ettiradi. Shuningdek, milliy sozlar - dutor, nay, tanbur ohanglari simfonik orkestr bilan birgalikda ishlatilgan bo'lib, ular orqali bastakor milliy ruh va zamonaviy shakl uyg'unligini yaratgan.

Spektaklda musiqiy yechim bilan bir qatorda xoreograf Olga Ostanina tomonidan yaratilgan plastik raqs kompozitsiyalari ham alohida badiiy ahamiyatga ega. Rejissorlik konsepsiyasi doirasida bu raqslar an'anaviy ma'noda dekorativ harakat emas, balki so'zsiz dramatik ifoda vositasiga aylangan.

Olga Ostanina plastik dramaturgiyani "harakat orqali hisni ifodalash" prinsipi asosida qurgan. Uning sahnalashtirgan raqslari so'zdan holi, ammo metaforik mazmun bilan to'la: har bir harakat, tana chizig'i va ritmik o'tish ruhiy tebranishlarning sahnaviy ifodasiga aylanadi. Ayniqsa, Layli va Majnun uchrashuvi sahnasidagi raqs - ruhiy monologning jismoniy shaklga ko'chgan ifodasi sifatida talqin etilishi mumkin.

Xoreografning harakat tili klassik raqs plastikasidan farqli ravishda, psixologik pantomima elementlariga tayanadi. Harakatlar yumshoqligi, ritmik cho'zilmalari va tana egiluvchanligi orqali ishqning nozik holatlari - orzu, umid, ayriliq, sadoqat - sahnaviy shaklga keltirilgan. Shu tariqa, plastik raqslar musiqaning hissiy ta'sirini kuchaytirib, tomoshabinda ko'rish va eshitish orqali bir vaqtning o'zida ruhiy rezonans hosil qiladi.

Mixail Tiora musiqasi va Olga Ostanina plastikasining sintezi spektaklning umumiy badiiy konsepsiyasida sinestezik uyg'unlik (ya'ni, musiqiy, vizual va harakat ifodalarining bir-birini to'ldirishi)ni yuzaga keltiradi. Natijada "Layli va Majnun" spektakli nafaqat dramatik asar, balki poetik-sensoriy teatr namunasi sifatida idrok etiladi.

Spektaklning badiiy konsepsiyasida Layli va Qays (Majnun) obrazlari markaziy ruhiy o'qni tashkil etadi. Bu obrazlar Hayitmat Rasul dramaturgiyasida insoniy muhabbatning ilohiy pog'onasiga ko'tarilishi, ya'ni ishqdan ma'rifat sari o'tish jarayoni sifatida talqin etilgan. Rejissor Shomurot Yusupov bu g'oyani sahnada qo'g'irchoq obrazlari orqali ruhiy ifoda darajasiga olib chiqqan.

Layli qo'g'irchoq obrazini boshqargan Zulfizar Shonazarova o'z ijrosida obrazga hissiyot, sadoqat va ruhiy poklik ranglarini berishga muvaffaq bo'lgan. Shonazarova harakatlarning plastikasini yumshoqlik, sukunat va lirizm bilan uyg'unlashtirib, Laylining ichki ruhiy tozaligi va sabr timsoli sifatidagi mohiyatini ochib bergan.

Zulfizar Shonazarovanning qo'g'irchoqni boshqarish uslubi ham obrazning ichki ruhiy energiyasiga xizmat qiladi: u qo'g'irchoq harakatlarida mikroplastika - ya'ni nozik, ammo semantik jihatdan boy harakatlardan foydalanadi. Layli har bir sahnada ruhiy sukunat va ichki kuch uyg'unligini aks ettiradi. Shu bois bu obraz spektaklning emosional markaziga aylangan.

Layli obrazining badiiy-falsafiy qatlamida ayol timsoli ishq, sadoqat va ma'rifat o'rtasidagi uyg'unlikning ramziga aylanadi. U - "go'zallik orqali ilohiylikka yetishish" g'oyasining ifodasi.

Qays (Majnun) qo'g'irchoq obrazini ijro etgan Umrbek Allaberganov spektaklda inson ruhiyatining eng chuqur qatlamlarini ochib bergan. U boshqargan qo'g'irchoq harakatlarida ruhiy og'riq, ichki ziddiyat va ilohiy sog'inchning ifodasi mujassam.

Allaberganov o'z ijrosida psixologik qo'g'irchoq boshqaruvi (ya'ni qo'g'irchoq harakatlari orqali his-tuyg'uni yetkazish) usulidan mahorat bilan foydalangan. Uning har bir harakati - ruhiy tebranish, qo'l yoki bosh harakati orqali sevgining azobli yo'lini sahnaviy holga keltiradi.

Ilmiy jihatdan tahlil qilinganda, Qays obrazi "ruhiy parokandalikdan ilohiy uyg'onish sari o'tish" metaforik yo'lini ifodalaydi. Qo'g'irchoqning shakliy cho'zilmalari, ranglarning sarg'ish-jigarrang gammasi, harakatlarining notekisligi - bularning barchasi Majnunning ichki notinchlik va ruhiy bo'linish holatini tasvirlaydi.

Umrbek Allaberganovning ijrosi "psixologik ekspressivlik" tamoyiliga tayanadi: u qo'g'irchoq orqali nafaqat tashqi harakatni, balki ichki kechinma energiyasini uzata oladi. Shu jihatdan Qays obrazi insoniy iztirob va ilohiy izlanishning teatr timsoli sifatida talqin etiladi.

Rejissyor Shomurot Yusupov ushbu obrazlar orqali ishq falsafasining ikki qutbini - insoniy ehtiros va ruhiy poklanish o'rtasidagi ziddiyatni teatr tili bilan ifoda etgan. Shu jihatdan bu qo'g'irchoq obrazlari nafaqat sahnaviy personajlar, balki tasavvufiy ramzlar tizimining teatr shakliga aylangan.

Hayitmat Rasulning "Layli va Majnun" pyesasining Xorazm viloyat qo'g'irchoq teatrida Shomurot Yusupov rejissyorligi ostida sahnalashtirilishi zamonaviy o'zbek qo'g'irchoq teatrida poetik va falsafiy teatr yo'nalishining yuksak namunasini yaratdi. Spektakl klassik dostonning g'oyaviy mohiyatini zamonaviy teatr vositalari - qo'g'irchoq plastikasida, yorug'lik va rang kontrastlarida, musiqiy va ritmik kompozitsiyalarda ifodalash orqali tomoshabinga yetkazdi.

Qo'g'irchoq rassomi Mo'tabar Ro'zmetova, bastakor Mixail Tiora va xoreograf Olga Ostaninaning ijodiy hissasi spektaklning badiiy yaxlitligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi. Layli va Majnun obrazlari orqali inson ruhiyatining nozik kechinmalari, ishq falsafasi va ma'naviy poklanish jarayoni teatr tilida samarali ifodalandi.

Natijada, ushbu sahnalashtirish nafaqat mumtoz adabiyotga yangi badiiy talqin, balki o'zbek qo'g'irchoq teatrida poetik-estetik va falsafiy yondashuvning rivojlanishi uchun muhim bosqich bo'ldi. Spektaklning konseptual va vizual yechimlari zamonaviy teatrning o'ziga xos san'atkorlik tilini shakllantirib, tomoshabinga chuqur ruhiy va estetik tajriba taqdim etdi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.Qodirov, S.Qodirova. O'zbek teatri tarixi. Darslik. "Niso poligraf"2019-yil.
2. M.Ashurova "Mehrdan yaralgan olam" .:T-"Zamon poligraf"-2018 y.
3. M.Mo'minova. "Bolalik dunyosida ezgulik uyg'otib yoxud qo'g'irchoq teatridan katta teatr sari". Yuz.uz rasmiy sayti. 2021-yil 09-noyabr.
4. B.Mamatqulov. "Bolalarni tarbiyalashda qo'g'irchoq teatrining ahamiyati" "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal Volume 3 Issue 1 / March 2022
5. SH.Hayitbayev "Qo'g'irchoq teatri rejissurasi" .: T-"A.Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat madaniyat instituti"-2007 y
6. I.Turdiyeva "Qo'g'irchoq boshqarish asoslari" .:T--"Zamon poligraf"-2015 y
7. Spektal ijodkorlaridan interyuvlar